

Список використаних джерел

1. ENRI-East Research Report № 11: The Ukrainian Minority in Poland / K. Zieliński ect. Vienna, 2011. 92 p.
2. Безклубенко С. Д. Мистецтво: терміни та поняття : енциклопедичне видання у 2-х тт. Т. 2 (М-Я). Київ : НАМУ, 2011. 255 с.
3. Віва Україна. Офіційний сайт Консульства України у Вроцлаві: URL http://www.konsulat-ukraina.wroclaw.pl/Page/Default.aspx?Page_ID=159
4. Крипчук М. Розвиток сучасних фестивалів мистецтв початку ХХІ століття. *Мистецтвознавчі записки*. № 24. С. 148–153.
5. Літні фестивалі в Польщі. URL: <https://eurowork.com.ua/ua/novosti/letnie-festivali-v-polse>
6. Тоценко Ж. М. Співпраця в галузі культури як складова українсько-польських гуманітарних відносин: автореф. дис. канд. іст. наук: 26.00.01; Київ. нац. ун-т культури і мистец. К., 2012. 16 с.

КОСТЕЛИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА АТРАКТИВНІ ОБ'ЄКТИ САКРАЛЬНОГО, ПІЗНАВАЛЬНОГО Й НОСТАЛЬГІЙНОГО ТУРИЗМУ

¹Гавришок Б. Б., ²Клапоуцак І. Д.

¹Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна
²Академічний ліцей «Генезис», м. Тернопіль, Україна
e-mail: ¹gavrok2911@tnpu.edu.ua; ²kidgeo@ukr.net

Тернопільська область – один із найцікавіших регіонів України як з погляду формування її території, так й в організації у її межах релігійного життя. Століттями ця територія розвивалась на порубіжжі Галичини, Волині та Поділля. У містечках, а також в багатьох селах краю, разом проживали українці й поляки – представники східного і західного обрядів християнства та численні громади євреїв-ашкеназі – прихильників юдаїзму. Таке конфесійне розмаїття сформувалось у

постмонгольський період та проіснувало до Другої світової війни. Кожна із громад залишила по собі сакральні споруди й місця захоронень, які збереглись до теперішнього часу й нині можуть бути цікаві як спеціалістам, так і пересічним мандрівникам.

Метою нашого дослідження є аналіз поширення і стану збереження пам'яток римо-католицької храмової архітектури на Тернопіллі та можливостей їхнього використання в туристичній діяльності.

Сакральній спадщині в туризмі досліджуваного регіону присвячені численні публікації науковців, журналістів та краєзнавців, але в них переважно не робиться акцент на конфесійній приналежності сакральної архітектури. Питання функціонування релігійного туризму та паломництва в західному регіоні України загалом і на Тернопіллі зокрема, висвітлені у працях Божук Т.І., Дударчук К.Д., Кузишина А.В., Любіцевої О.О., Мариняка Я.О. Лугового Б.В. Так, дослідження Я.О.Мариняка [3] розкриває сучасний стан паломництва в області в умовах воєнного стану; публікації О. О. Любіцевої [2] дають змогу чітко розмежувати паломництво, як духовну потребу віруючих та релігійний туризм, як явище переважно пізнавальне.

Територія нашого дослідження розділена між Чортківським, Тернопільським та Галицьким деканатами Львівської архідієцезії. Станом на 2022 рік в Тернопільській області зареєстровані 92 парафії римо-католиків [1]. Римо-католицькі громади дуже малочисельні та розміщені дуже не рівномірно. Статистичні дані свідчать, що більшість римо-католицьких парафій зосереджені у південній частині області (51), тоді як у Кременецькому районі їх лише 2.

Чисельність занедбаних або перепрофільованих костелів на Тернопіллі досить значна. Вони є німими свідками кардинальної зміни в релігійній ситуації регіону після Другої світової війни. Римо-католицизм наприкінці 30-тих років ХХ ст сповідували переважно етнічні поляки. Частина з них жила тут століттями. Інших, в ролі колонізаторів, заселили в період Другої Речі Посполитої. Але тоталітарний комуністичний режим вирішив усіх їх виселити на територію Польщі. Як результат – храми залишилися без прихожан. На Кременеччині та інших поселеннях історичної Волині католиків переслідували ще за часів Російської імперії, особливо після поразки

Польського повстання під проводом Т. Костюшка (1794 р.). Тоді католицькі парафії ліквідовувались, а їхні храми або закривали, або відбирали та перепрофілювали у російські православні церкви.

Детальна класифікація усіх костелів області може бути темою спеціального дослідження. Тут зупинимось лише на окремих типах католицьких сакральних споруд, що частіше потрапляють у туристичні маршрути. Костели в межах досліджуваного регіону за особливостями сучасного використання та стану збереженості можна умовно поділити на 3 великих групи: 1) діючі храми латинського обряду; 2) перепрофільовані у православні чи греко-католицькі храми; 3) група сакральних споруд, які метафорично можна означити як «романтичні руїни давнини». У кожній з груп можна знайти об'єкти без охоронного статусу, пам'ятки архітектури національного та місцевого значення; можна знайти шедеври бароко, неоготики та типові масові проекти зразка початку ХХ століття.

Серед об'єктів першої групи найцікавішими для туристів традиційно є костели міст Бучач, Чортків, Збараж, Бережани, Кременець, Тереховля; селищ Микулиці, Скала-Подільська, сіл Струсів, Лосяч, Озеряни, Окопи. Кожен із них по своєму оригінальний і неповторний. Так у Кременецькому костелі є діючий орган з ХІХ ст. і барельєф поету Юліушу Словацькому. Він був єдиним діючим костелом в області за часів комуністичного режиму. Храми у м.Чорткові та с. Лосяч – типові зразки неоготичної архітектури. Перший із них перебудований наприкінці ХІХ ст. за проектом Яна Кароля Саса-Зубжицького. Бучацький костел на ціле століття старший за вже згадані і є класичним зразком барокової архітектури. Храм римо-католиків Успіння Божої Матері у Скалі-Подільській відомий (за висловом Г. Логвина) як «останнє відлуння готики в Україні».

Значно рідше увагу туристів привертають католицькі храми міст Заліщики та Борщів, смт. Товсте, Гусятин, сіл Біще, Буданів, Старі Петликівці тощо. Причини цього теж різні. Наприклад, костели в Біщі й Буданові обділені увагою туристів та операторів туристичної сфери зовсім не заслужено. Просто вони знаходяться осторонь основних туристичних потоків. Костел у Товстому – робота знаменитого архітектора Т. Тальовського, розміщений поряд із жвавою трасою, але комуністичний режим, у свій час, перетворив його в будинок культури,

суттєво змінивши як екстер'єр, так і інтер'єр. Нині храм (значно втративши свою автентику) діючий, але вежі-дзвіниці при ньому вже немає.

Серед храмів, що змінили конфесійну приналежність, найпопулярнішим серед туристів є домініканський костел м. Тернополя, що зараз функціонує як катедральний собор Тернопільсько-Зборівської митрополії Української греко-католицької церкви. Тут туристи можуть не тільки оглянути екстер'єр та інтер'єр храму, а й відвідати тематичну екскурсію «Велич тернопільської катедри», що передбачає огляд крипти, перепрофільованої в музей «Сакральний Тернопіль» та підйом на вежу-дзвіницю храму.

Донедавна популярністю серед туристів користувались храми Кременця, з яких ще за часів Російської імперії насильно було виселено католиків, а самі споруди передано православним (зараз УПЦ (МП)) – це Миколаївський собор (раніше костел і монастир Францисканців) та Богоявленський монастир. Колишній костел єзуїтів у Кременці в радянський період використовувався як спортзал для педагогічного училища. Нині це собор Преображення Господнього Православної церкви України (ПЦУ). На відміну від двох попередніх об'єктів цей храм доволі вдало відреставрований і екстер'єрно мало відрізняється від оригінальних рис XVIII ст. Серед інших «перепрофільованих» костелів цікавими для туристів будуть храми ПЦУ в с. Буцнів (архітектор Ю. Захаревич) та с. Підгайчики (архітектор Т. Тальовський).

Та найскладніша ситуація із храмами, що стоять в якості «романтичних руїн давнини». Найвеличнішими та найпопулярнішими серед туристів є руїни костелів у с. Язловець, м. Підгайці, в урочищі Червоне (околиці сіл Нирків-Нагоряни, Товстенська селищна громада), селах Устечко, Сидорів, Сороцьке, Ілавче, Глещава, Великий Ходачків та багато інших. Перераховані костели мають різний статус, побудовані в різних архітектурних стилях й у різний час. Спільним для них є часткова руйнація стін, відсутність дахових перекриттів чи їх пошкодженість.

Найпопулярнішим з-поміж перерахованих вище поселень є с. Язловець. Це поселення є центром паломництва для католиків. Тут діє жіночий монастир Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. У ньому знаходиться копія скульптурної роботи О. Сосновського «Матір Божа

язловецька» та моці Блаженішої Марцеліни Даровської. Саме монастир і катакомбний гробівець монахинь є популярним серед туристів. В селі є також руїна величного ренесансного костелу, заснованого магнатами роду Бучацьких-Язловецьких ще у XVI ст. Він має статус пам'ятки архітектури національного значення, проте поступово руйнується через відсутність даху. Нині в оздобленні храму ще можна розгледіти оригінальні ренесансні портали та фрагменти фресок на стінах.

Не менш вражаючий костел Пресвятої Трійці у м. Підгайці. Статус і стан його такі ж, як і в Язловці. Храм почали будувати, ймовірно, на початку XVII ст. при Зофії Гольській із Заехова. Протягом історії він зазнав численних перебудов. У його криптах були похоронені згадана фундаторка та великий коронний гетьман Речі Посполитої Станіслав Ревера Потоцький. Нині діюча парафія використовує лише відреставровану бокову храмову каплицю Зофії Гольської.

У с.Сидорів стоїть занедбаний храм роботи архітектора Яна де Вітте, збудований за кошти кам'янецького каштеляна Марціна Калиновського у формі його родового герба «Калинова». Початок будівництва датують 1741 роком. На нині храм теж має статус пам'ятки архітектури національного значення. Він частково перекритий та зберігся значно краще від згаданих вище. Руїни костелу в урочищі Червоне – один із залишків мертвого міста Червоногорода, що було одним із великих міст Поділля в XIV – XVII ст. Руїни костелів в Ілавче, Глещаві, Сороцьку та Великому Ходачкові – це відносно нові споруди, побудовані на початку XX століття. Всі вони обділені увагою туристичних груп, через специфіку геолокації. Найвеличнішим серед них є костел у с. Сороцьке, збудований львівським архітектором М.Ковальчуком у 1907 р. Характерною рисою його проєкту, як і багатьох інших робіт випускників Львівської політехніки, є романтична стилізація культових архітектурних споруд під Середньовіччя. Меценатом будівництва сороцького храму був тодішній власник поселення М. Баворовський.

Нами проаналізовано місце і значення римо-католицьких сакральних споруд у розвитку туризму в Тернопільській області. Запропоновано поділити всі костели області на три групи в залежності від способу використання та стану збереженості. Виділено найпопулярніші серед туристів костели, як діючі, так і занедбані.

Перспективним напрямком подальших досліджень цієї тематики вважаємо каталогізацію римо-католицьких релігійних об'єктів польсько-української культурної спадщини на Тернопільщині та розробку шляхів її раціонального використання в рамках сакрального, пізнавального та ностальгійного різновидів туризму.

Список використаних джерел

1. Департамент культури та туризму Тернопільської ОДА URL: <https://culture.te.gov.ua>
2. Любіцева О.О., Романчук С.П. Паломництво та релігійний туризм: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2011. 416 с.
3. Мариняк Я., Стецько, Н. Нові реалії паломницької діяльності у Тернопільській області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*, 2022, 52.1: 143-152. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.2.18>

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКСКУРСІЇ В ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Грухіна Т.Я.

Відокремлений структурний підрозділ

“Тернопільський фаховий коледж ТНТУ”, м. Тернопіль, Україна
gruxinatanya@gmail.com

Вплив зовнішніх екстремальних факторів призводить до порушення звичного укладу та способу життя, як конкретних людей, так і окремих груп та спільнот. Такими факторами можуть бути природні катаклізми, техногенні катастрофи, соціальні конфлікти й військові дії. Наслідком таких екстремальних і кризових ситуацій є поява значної кількості як безпосередньо постраждалих людей, так і тих, чиє життя пов'язане з постраждалими. Вираженість цієї потреби можна прослідкувати на прикладі особливостей адаптації до життя в змінених умовах однієї із категорій, що постраждала через воєнні дії – внутрішньо переміщених осіб [6].

Соціокультурна адаптація передбачає пристосування індивіда до